

Nr 24.

Ankom till riksdagens kansli den 29 april 1942 kl. 12 m.

Utlåtande i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag angående ändring i vissa delar av lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation, dels ock Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om fornminnen m. m., såvitt angår genom denna proposition framlagt förslag till lag angående ändrad lydelse av 1 och 108 §§ expropriationslagen.

Genom en den 13 mars 1942 dagtecknad proposition, nr 162, har Kungl. Maj:t, under återopande av propositionen bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll, föreslagit riksdagen att antaga följande vid propositionen fogade förslag till

L a g

angående ändring i vissa delar av lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation.

Härigenom förordnas, att 1 § 8 samt 102—105 §§ lagen den 12 maj 1917 om expropriation ävensom rubriken före 102—105 §§ skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

1 §.

8. för att bereda befolkningen eller en väsentlig del därav å en ort mark till byggnad för överläggningar eller föredrag i allmänna frågor eller åsyftande folkbildning, nykterhetens främjande eller annat därmed jämförligt ideellt ändamål av synnerlig vikt eller till byggnad för gudstjänst eller annan andaktsövning;

9. Särskilda bestämmelser om expropriation av mark för samlingslokaler.

102 §.

Rätt till expropriation för ändamål, som i 1 § 8 sägs, må ej beviljas annan än kommun eller municipalsamhälle, inom vars område marken är belägen, eller aktiebolag, förening eller stiftelse, som kan antagas komma att för framtiden fullfölja ändamålet på ett ur allmän synpunkt gagneligt sätt.

103 §.

Expropriationsrätt för ändamål, som i 1 § 8 avses, må ej beviljas aktiebolag, förening eller stiftelse utan så är att inom orten särskild svårighet möter att genom avtal förvärva erforderlig mark eller ock sökanden äger på området uppförd byggnad av större värde och dess bibehållande i framtiden finnes lämpligt med hänsyn till förhållandena på platsen.

Aktiebolag, förening eller stiftelse må ej heller erhålla expropriationsrätt, med mindre i bolagsordningen, föreningens stadgar eller de för stiftelsen gällande föreskrifterna intagits noggrann uppgift å ändamålet för bolaget, föreningen eller stiftelsen; och må bolagsordningens eller stadgarnas bestämmelser eller för stiftelsen gällande föreskrifter härom ej ändras utan Konungens medgivande, så länge bolaget, föreningen eller stiftelsen är ägare av fastighet, som genom expropriationen förvärvats. Konungens befallningshavande äge tillse, att dylika bestämmelser eller föreskrifter, vilka ej må ändras utan Konungens medgivande, varda efterlevda.

104 §.

Sökes för ändamål, som i 1 § 8 sägs, rätt till expropriation av mark, som sökanden innehar med nyttjanderätt och varå honom tillhörig byggnad finnes uppförd, äger Konungen förordna, att sökanden icke må mot sitt bestående förpliktas att avflytta tidigare än å den fardag, som infaller näst efter det ansökningen blivit prövad. Bifalles ansökningen, äger sökanden, utan hinder av vad eljest skulle gälla, kvarsitta i avvaktan att expropriationen fullbordas eller, om expropriationsrätten upphör eller förverkas, till den fardag, som infaller näst därefter.

Därest på grund av vad i första stycket stadgas sökanden sitter kvar utöver den dag, då nyttjanderätten eljest skolat upphöra, njute jordägaren skälig ersättning som, där överenskommelse ej träffas, bestämmes av domstol. Kommer expropriation ej till stånd och är sökandens rätt att bortföra byggnaden eller annat, som han påkostat, enligt avtal eller bestämmelse i lag begränsad till viss tid efter nyttjanderättens upphörande, varde tiden för bortförandet räknad från den dag, då marken skall avträdas.

Exproprieras det med ansökningen avsedda området, må vid uppskattning av dess värde hänsyn icke tagas till förbättring, vilken området vunnit genom arbete eller kostnad, som sökanden eller föregående innehavare, vars rätt övergått å denne, nedlagt å området utöver vad honom ålegat enligt vad vid upplåtelsen avtalats eller uppenbarligen varit förutsatt.

105 §.

Har fastighet, som exproprierats för det i 1 § 8 angivna ändamål, överlåtit å annan ägare eller använts i strid mot bestämmelse, som avses i 5 § tredje stycket, eller har sådan av aktiebolag, förening eller stiftelse exproprierad fastighet i avsevärd mån använts för annat ändamål än i bolagsordningen, stadgarna eller de för stiftelsen gällande föreskrifterna angivits, skall, även

om fall som avses i 68 § ej är för handen, lösningsrätt äga rum enligt vad i 68—70 §§ sägs.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1943.

Vidare har Kungl. Maj:t genom en den 23 januari 1942 dagtecknad proposition, nr 8, under åberopande av propositionen bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll, föreslagit riksdagen att antaga, bland annat, följande förslag till

L a g

angående ändrad lydelse av 1 och 108 §§ lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation.

Härigenom förordnas, att 1 och 108 §§¹ lagen den 12 maj 1917 om expropriation samt rubriken före 108 § skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives:

1 §.

Fastighet, som — — — sandflykt förebygges;

11. för att i kronans ägo överföra jordområde av synnerligen märklig naturbeskaffenhet, för dess avsättande såsom naturminnesmärke;

12. för att bevara kulturhistoriskt synnerligen märklig byggnad eller synnerligen märklig fast fornlämning som ej kan tryggas på annat sätt eller bereda erforderligt utrymme däromkring;

13. för linbana, som är behövlig för ett företag av större gagn för orten; eller

14. för tillgodoseende av fjällrenskötselns behov.

Särskild rätt — — — till nationalpark.

11. Särskilda bestämmelser om expropriation av naturminnesmärke, kulturhistoriskt märklig byggnad eller fornlämning.

108 §.

Fråga om — — — av vetenskapsakademien.

Fråga om expropriation för att bevara kulturhistoriskt märklig byggnad eller fast fornlämning eller om expropriation av mark omkring sådan byggnad eller fornlämning må väckas endast av riksantikvarien. Sådan expropriation må äga rum endast till förmån för kronan, kommun eller sådan förening eller stiftelse, vars huvudsakliga uppgift är ägnad kulturminnesvård och som kan på ett betryggande sätt ansvara för egendomen.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1943.

¹ Senaste lydelse av 1 § se 1937: 154 och av 108 § se 1941: 882.

Båda propositionerna hava hänvisats till lagutskott och behandlats av andra lagutskottet. Beträffande de delar av propositionen nr 8, vilka icke upptagits till behandling i förevarande utlåtande, har utskottet denna dag avgivit utlåtande nr 23.

I fråga om de skäl, som anförts till stöd för det genom *propositionen nr 8* framlagda förslaget om ändring i expropriationslagen, vilket avser att komplettera en i samma proposition föreslagen lag till skydd för kulturhistoriskt märkliga byggnader, tillåter sig utskottet att helt hänvisa till propositionen ävensom till utskottets nyss berörda utlåtande nr 23.

Vad angår motiven för de i *propositionen nr 162* föreslagna ändringarna i expropriationslagen får utskottet, i den mån redogörelse därför icke lämnas här nedan, hänvisa till denna proposition.

Genom propositionen nr 162 föreslås ändrade bestämmelser angående expropriation av mark för samlingslokaler. Till grund för nämnda proposition ligger en utredning av särskilda sakkunniga rörande behovet av allmänna samlingslokaler. De sakkunniga ha i ett den 8 november 1939 avgivet betänkande (statens offentl. utredn. 1939: 30) framlagt, bland annat, förslag om vissa ändringar i lagen om expropriation.

Gällande rätt.

Enligt 1 § 8 i nämnda lag må expropriation äga rum för att bereda befolkningen eller en väsentlig del därav å en ort mark till uppförande av byggnad för överläggningar eller föredrag i allmänna frågor eller åsyftande religiös uppbyggelse, folkbildning, nykterhetens främjande eller annat därmed jämförligt ideellt ändamål av synnerlig vikt.

Beträffande Konungens prövning stadgas i 5 § om expropriationsärenden i allmänhet, att Konungen bestämmer vilket område expropriationen må omfatta. Finnes mer än ett område vara tjänligt för det avsedda ändamålet, må expropriationsrätt ej meddelas beträffande område, vars avstående eller upplåtande medför större olägenhet än nödigt är; och skall jämväl i övrigt tillses, att ändamålet må, utan oskäligen kostnad för den exproprierande, vinnas med minsta olägenhet för annan. Prövas särskilda bestämmelser erforderliga för att trygga fastighetens användande för det avsedda ändamålet, äger Konungen enligt 5 § tredje stycket meddela sådana bestämmelser; tillkommande det Konungens befallningshavande att hålla hand över meddelade bestämmelsers efterlevnad.

Har exproprierad fastighet ej kommit till användning för det avsedda ändamålet eller har dess användande för ändamålet upphört och är nämnda ändamål såvitt angår dylik fastighet att anse såsom övergivet, eller användes fastigheten i väsentlig omfattning för annat ändamål än det avsedda, må fastigheten enligt 68 § lösas, därest talan om dess avträdande instämmer inom tjugo år från det expropriationen fullbordats. Lösningrätt tillkommer, när hel fastighet exproprierats, den, som närmast före expropriationen var fastig-

hetens ägare, eller hans rättsinnehavare och, om en del av en fastighet exproprierats, ägaren av den återstående delen.

I fråga om expropriation av mark till uppförande av byggnader för överläggningar och föredrag meddelas härutöver vissa särskilda bestämmelser i 102—105 §§. Enligt 102 § må rätt till expropriation för ändamål, som i 1 § 8 sägs, ej beviljas annan än kommun eller municipalsamhälle, inom vars område den mark expropriationen skall avse är belägen, aktiebolag eller registrerad förening. Sökes expropriationsrätt av annan förening än ekonomisk förening och finner Konungen ansökningen förtjäna avseende, äger Konungen förordna, att vad i lagen om ekonomiska föreningar är stadgat skall äga tillämpning i fråga om föreningen, och skall därefter med prövning av ansökningen anstå under skälig tid i avbidan på föreningens registrering. Härjämte stadgas i 103 §, att expropriationsrätt ej må beviljas aktiebolag eller förening, utan att i bolagsordningen eller föreningens stadgar intagits noggrann uppgift å ändamålet för bolaget eller föreningen; och må bolagsordningens eller stadgarnas bestämmelser härom ej ändras utan Konungens medgivande, så länge bolaget eller föreningen är ägare av fastighet, som genom expropriationen förvärvats. Konungens befallningshavande äger tillse, att dylika bestämmelser, vilka ej må ändras utan Konungens medgivande, efterlevas. Enligt 104 § må expropriationsrätt för ändamålet beviljas endast i fråga om obebyggd mark belägen å sådan ort på landet, varest särskild svårighet att genom avtal förvärva erforderlig mark visas möta på grund därav att all jord inom ett vidsträckt område tillhör samme eller ett fåtal ägare. I 105 § stadgas slutligen, att om fastigheten överlåtits å annan ägare eller använts i strid mot bestämmelse som avses i 5 § tredje stycket, eller om av aktiebolag eller förening exproprierad fastighet i avsevärd mån använts för annat ändamål än i bolagsordningen eller stadgarna angivits, lösningsrätt enligt 68—70 §§ skall äga rum, även om fall som avses i 68 § ej är för handen.

De sakkunnigas förslag.

De sakkunniga ha verkställt utredning angående befintliga samlingslokaler i riket och därvid funnit, att ett avsevärt antal lokaler stå på ofri grund. Av 6,462 samlingslokaler, om vilka uppgift lämnats till de sakkunniga, äro enligt lämnade upplysningar 898 belägna å ofri grund. Av dessa äro flertalet belägna på landsbygden. Det allmänna äger 368 av nämnda 898 lokaler. I flertalet av dessa fall synes det vara fråga om kommunal lokal, som uppförts på ecklesiastisk jord. Av de 530 lokaler, som uppgivits tillhöra enskild ägare, ha 214 rubricerats som ordenshus, 80 som folkets hus och 67 som bygdegårdar. Anledningen till att lokalens ägare ej förvärvat tomtmarken har i 171 fall uppgivits vara att marken ej varit till salu. I 63 fall har tomtmarken ej kunnat förvärvas på grund av brist på tillgångar och i 75 fall har uppgivits, att ingen önskan om markförvärv finnes.

Beträffande missionshusen, vilka ej inräknats i nyssnämnda antal samlingslokaler, har uppgivits att av 4,870 missionshus å landsbygden 415 stå å ofri grund.

Vissa föreningar som sakna egen lokal ha uppgivit att det är omöjligt att förvärva tomtmark för uppförande av samlingslokal.

I betänkandet framhålles, att vid behandlingen av de lagförslag, vilka så småningom ledde till antagandet av vår nu gällande expropriationslag, meningarna skuro sig särskilt starkt i frågan om expropriation av mark till samlingslokaler. De bestämmelser härom, vilka inflöto i lagen, bure genom sin restriktiva karaktär tydliga spår av det motstånd som mötte tanken att medgiva expropriation till förmån för det enskilda föreningslivet samt ideella och sociala ändamål överhuvud taget. Lagen öppnade visserligen möjlighet till att annan än kronan tillhörig fastighet genom expropriation toges i anspråk. Bärare av expropriationsrätt kunde emellertid i ifrågavarande fall endast vara — förutom kommun eller municipalsamhälle — aktiebolag eller registrerad förening, och en sådan juridisk person vore efter expropriationen underkastad särskild statlig kontroll ävensom skärpta bestämmelser rörande lösningsrätt för den tidigare markägaren. Expropriationsrätt för ändamålet kunde slutligen beviljas endast i fråga om »obebyggd mark belägen å sådan ort på landet, varest särskild svårighet att genom avtal förvärva erforderlig mark visas möta på grund därav att all jord inom ett vidsträckt område tillhör samme eller ett fåtal ägare».

Till belysning av frågan, hur bestämmelserna verkat, ha de sakkunniga undersökt, i vilken utsträckning och med vilket resultat ansökningar gjorts om rätt till expropriation för det i 1 § 8 expropriationslagen omförmälda ändamålet. Därvid har befunnits, att allenast fyra dylika ansökningar avgjorts av Kungl. Maj:t samt att allenast en av dessa ansökningar vunnit bifall. De sakkunniga ha med anledning härav uttalat, att orsaken till bestämmelsernas ringa tillämpning ingalunda syntes vara, att det enskilda föreningslivet kunnat på frivillighetens väg i önskvärd utsträckning förvärva mark för sitt lokalbehov. Att icke mindre än 530 i enskild ägo befintliga samlingslokaler för profana ändamål samt 415 missionshus stode på ofri grund syntes tydligt utvisa, att föreningslivet fortfarande hade att kämpa mot ofta oöverbanneliga svårigheter då det gällde att på ett betryggande sätt tillgodose sitt lokalbehov. För de ideella rörelserna av olika slag, som hade sin verksamhet förlagd till dessa lokaler, måste det mången gång vara förenat med betydande olägenheter att vara eller kunna bli i ena eller andra hänseendet beroende av markägaren, och i dessa fall kunde den omständigheten att lokalägaren icke jämväl vore ägare till marken knappast tyda på annat än att denna ej kunnat förvärfvas, vare sig genom köp på rimliga villkor eller genom expropriation. En dylik förmodan vunne också bekräftelse genom de uppgifter som lämnats rörande anledningen till att vederbörande lokalägare icke förvärvat tomtmarken. Ehuru närmare upplysningar därom icke föreläge, hade vidare säkerligen förekommit fall, där planerade byggen för samlingslokaler icke kommit till stånd, enär lämplig mark ej stått att på skäligen villkor erhålla vare sig genom köp eller nyttjanderättsavtal samt förutsättningar för ett expropriationsförfarande icke heller varit för handen.

De sakkunniga ha framhållit, att förefintligheten av ett fritt och rikt för-

grenat föreningsliv och kulturellt liv överhuvud taget måste anses som en av grundvalarna för ett demokratiskt samhälle. I den mån yttre hinder stode i vägen för en dylik samhällsgagnande och för medborgarnas trivsel betydelsefull verksamhets ändamålsenliga bedrivande borde dessa hinder såvitt möjligt och under hänsynstagande till andra berättigade intressen undanröjas. Vår gällande expropriationslag kunde visserligen sägas i någon mån ge uttryck åt den nu uttalade uppfattningen, då den bland expropriationsändamålen även upptog förvärv av mark till samlingslokaler. Lagens bestämmelser härutinnan vore emellertid så restriktivt hållna, att nämnda expropriationsändamål med fog kunde sägas vara placerat i lägre klass än de övriga. En dylik deklassering syntes icke överensstämmande med numera gängse betraktelsesätt i vårt land.

Sedan de sakkunniga erinrat om lagstiftningen angående inlösen av område som upplåtits under nyttjanderätt, ha de uttalat, att det syntes rätt och billigt att även för ägaren av en samlingslokal å ofri grund möjlighet öppnas att inlösa den av honom nyttjade marken. Av såväl systematiska som andra skäl borde dock bestämmelser härom icke införas i ensittarlagen utan sammanföras med expropriationslagens stadganden angående expropriation av mark till uppförande av samlingslokaler. Detta tillägg borde emellertid ske med beaktande av de stadganden som i ensittarlagen meddelats rörande av denna lag reglerade förhållanden.

Med anledning av det anförda ha de sakkunniga uppgjort förslag till lag angående ändring i vissa delar av lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation. En närmare redogörelse för utformningen av detta förslag lämnas å sid. 7—10 i propositionen nr 162.

Över de sakkunnigas betänkande ha efter remiss avgivits *ytranden* av ett flertal myndigheter och organisationer. För innehållet i yttrandena, såvitt angår förslaget om ändring i expropriationslagen, redogöres å sid. 10—13 i sistnämnda proposition.

Föredragande departementschefen, statsrådet Westman, har i samband med remiss till lagrådet anfört följande.

»Den verkställda utredningen har visat, att behov föreligger av ökad möjlighet att erhålla rätt till expropriation av mark för samlingslokaler. Det har bland annat upplysts, att ett ej obetydligt antal lokaler äro uppförda på ofri grund. Säkerligen är det mången gång synnerligen angeläget för lokalens ägare att i sådant fall kunna trygga dess bestånd genom att förvärva äganderätten till marken.

De sakkunniga ha med hänsyn till sistnämnda fall till en början föreslagit en ändring av 1 § 8 i lagen för att utmärka att expropriation må äga rum även om lokalen i fråga redan finnes uppförd. Enligt den nuvarande lydelsen av nämnda punkt må expropriation äga rum allenast av mark »till uppförande» av samlingslokal. Nämnda ändring synes vara lämplig. I ett yttre har därjämte hemställts om förtydligande av lagen för att angiva, att även lokaler enbart för gudstjänst inbegripas. En sådan jämkning torde

böra vidtagas, däryid med gudstjänst bör jämnställas annan andaktsövning.

I 102 § första stycket stadgas nu, att expropriationsrätt för ändamål som i 1 § 8 sägs må tillerkännas kommun, municipalsamhälle, aktiebolag och registrerad förening. De sakkunniga ha i sitt förslag intagit bestämmelse, att jämväl stiftelse må komma i fråga. Denna utvidgning synes icke behöva väcka betänkligheter. I ett par yttranden har därjämte yrkats, att expropriationsmöjligheten måtte komma att gälla jämväl till förmån för andra sammanslutningar än aktiebolag och registrerad förening. De skäl som anförts till stöd för detta yrkande kunna icke fränkännas berättigande. Vål gives ideell förening redan nu en möjlighet att erhålla rätt till expropriation, nämligen om den efter förordnande av Konungen jämlikt 102 § andra stycket registreras enligt vad om ekonomisk förening stadgas. Detta tillvägagångssätt kan dock ofta vara praktiskt ogenomförbart. På grund härav torde kravet på att förening skall vara registrerad böra uteslutas. Härigenom beredes bland annat religiösa sammanslutningar möjlighet att erhålla expropriationsrätt. I stället för nämnda särskilda villkor för föreningar torde emellertid i lagen lämpligen böra införas en gemensam bestämmelse för aktiebolag, förening och stiftelse, varav framgår att expropriation må beviljas endast om bolaget, föreningen eller stiftelsen kan antagas komma att för framtiden fullfölja ändamålet med expropriationen på ett ur allmän synpunkt gagneligt sätt. Om en sådan bestämmelse meddelas, synes man kunna undvara det av de sakkunniga föreslagna villkoret, att rätt till expropriation må medgivas stiftelse allenast om den står under länsstyrelsens tillsyn. Frågan, huruvida stiftelsen står under erforderlig tillsyn, skall tydligen redan på grund av den av mig föreslagna mera omfattande föreskriften prövas av Konungen.

Uteslutes bestämmelsen i första stycket av 102 § om att endast förening som är registrerad må erhålla rätt till expropriation, bör jämväl uteslutas bestämmelsen i andra stycket om att Konungen äger förordna, att å ideell förening skall tillämpas vad om ekonomisk förening stadgas.

Enligt 104 § i nu gällande lag må expropriation för ändamål som i 1 § 8 sägs ej beviljas i fråga om annat än obebyggd mark belägen å sådan ort på landet, varest särskild svårighet att genom avtal förvärva erforderlig mark visas möta på grund därav att all jord inom ett vidsträckt område tillhör samme eller ett fåtal ägare. Dessa inskränkande bestämmelser skulle helt utgå enligt de sakkunnigas förslag. Med anledning härav har i flera yttranden framhållits, att behovet av en utvidgning av expropriationsrätten på denna punkt gjort sig gällande allenast då sökanden redan innehar byggnad för ändamålet och denna är belägen på ofri grund. Det har i ett yttrande också framställts anmärkning mot att expropriation av mark skulle kunna äga rum, då markens ägare själv innehar byggnad därå.

Den omständigheten att rätt till expropriation inom vissa gränser må medgivas innebär helt naturligt icke, att Konungen skulle vara nödsakad att inom den angivna ramen utan åtskillnad bifalla ansökningar härom. Även

frånsett att Konungen enligt inledningsstadgandet i 1 § i lagen skall pröva att expropriationen är nödig, har Konungen rätt att avslå en ansökan om expropriation, därest bifall därtill i det särskilda fallet framstår såsom mindre lämpligt. Oaktat en prövning av denna art bör äga rum i varje ärende, torde det vara påkallat att i fråga om expropriation för samlingslokaler viss begränsning alltjämt stadgas i lagen, nämligen för det fall att ansökan om expropriation göres av aktiebolag, förening eller stiftelse. När ansökan göres av kommun eller municipalsamhälle, synes det vara tillfyllest med lagens allmänna villkor. För aktiebolag, förening och stiftelse torde däremot lämpligen kunna föreskrivas, att expropriation ej må äga rum, med mindre antingen inom orten särskild svårighet möter att genom avtal förvärva erforderlig mark eller ock sökanden redan för ändamålet innehar byggnad av större värde å annans mark och dess bibehållande därstädes finnes lämpligt med hänsyn till förhållandena på platsen. Ett stadgande av detta innehåll synes böra upptagas såsom första stycke i 103 §. Vad härefter angår frågan om expropriation av mark som ägaren bebyggt lärer något undantagsstadgande för sådant fall icke erfordras. Det är tydligt, att redan den större ersättning som i så fall skall utgå utgör ett avhållande moment. Att varje slags byggnad som tillhör markens ägare skulle få hindra expropriation synes för övrigt ej tillfredsställande. Det torde därför böra överlämnas åt Konungen att avgöra, huruvida expropriationsrätt i särskilda fall må kunna beviljas oaktat bebyggelse finnes.

Med anledning av vad lantmäteristyrelsen anfört vill jag framhålla, att Konungen givetvis bör tillse, att vid expropriation av mark inom stadspian eller byggnadsplan hänsyn toges till planbestämmelserna och tomtindelningen samt att i övrigt bör tagas hänsyn till lämplig fastighetsbildning.

Enligt 5 § tredje stycket i lagen har Konungen att, om särskilda bestämmelser prövas erforderliga för att trygga fastighetens användning för det avsedda ändamålet, meddela bestämmelser i detta hänseende. Efterlevnaden därav skall övervakas av länsstyrelsen. Det är angeläget att, när medgivande lämnas till expropriation av mark för samlingslokal, sådana bestämmelser som nu nämnts meddelas. I motiven till expropriationslagen förutsattes också att Konungen icke skall underlåta detta vid beviljande av expropriationsrätt för ifrågavarande ändamål. Skulle den exproprierade fastigheten komma att i väsentlig omfattning användas för annat ändamål än det avsedda, kan visserligen marken redan enligt lagens bestämmelser i 68 § återlösas. Särskilda föreskrifter som enligt 5 § tredje stycket meddelas angående fastighetens användning medföra emellertid på flera sätt större trygghet för att fastigheten ej användes på obehörigt sätt. Enligt 105 § skall sålunda lösningsrätt som stadgas i 68 § inträda så snart fastighet, som exproprierats för samlingslokal, blivit använd i strid mot dylika föreskrifter. Beträffande värdet av lösningsrätten må anmärkas, att den som begagnar sig därav enligt 68—70 §§ icke är pliktig att lösa byggnad som ej ingick i expropriationen. Meddelandet av särskilda föreskrifter medför också den fördelen att för den exproprierande tydligt påpekas vad han har att iakttaga. Däri kan t. ex. med hänsyn till om-

ständigheterna i förekommande fall uttryckligen förbjudas, att fastigheten användes för offentlig dans eller andra nöjeställningar som störa omgivningen eller för affärsändamål eller i annat syfte, för vilket expropriation ej skulle ha medgivits. Slutligen är att märka, att föreskrifter som meddelats enligt 5 § tredje stycket bliva tillämpliga även efter utgången av den tid, tjugu år från expropriationen, inom vilken lösningsrätt må göras gällande.

I 103 § föreskrives nu beträffande aktiebolag och förening, att expropriationsrätt för ändamål som i 1 § 8 avses ej må beviljas utan att i bolagsordningen eller föreningens stadgar intagits noggrann uppgift å ändamålet för bolaget eller föreningen, varjämte stadgas visst förbud att ändra bolagsordningen eller stadgarna och länsstyrelsen åläggas att övervaka efterlevnaden av meddelade bestämmelser. Dessa stadganden torde med viss redaktionell jämkning böra utvidgas att gälla jämväl stiftelser.

Under 104 § ha de sakkunniga i sitt förslag upptagit bestämmelser i syfte att hindra, att den, som innehar annans mark under nyttjanderätt och söker rätt till expropriation därav, skall nödgas avflytta innan expropriationsfrågan blivit slutligt avgjord. I denna del torde böra göras den jämkningen i förslaget, att stadgandena i fråga begränsas till det fall att sökanden äger byggnad på annans grund.

Beträffande själva expropriationsersättningens belopp i fall, då området förut innehaves under nyttjanderätt, ha de sakkunniga i paragrafen upptagit en bestämmelse, att vid uppskattning av områdets värde hänsyn icke må tagas till förbättring, vilken området vunnit genom arbete eller kostnad som sökanden eller föregående innehavare, vars rätt övergått å denne, nedlagt å området utöver vad honom ålegat enligt vad vid upplåtelsen avtalats eller uppenbarligen varit förutsatt. Mot denna bestämmelse synes ej något vara att erinra.

I 105 § ha de sakkunniga endast föreslagit en följdändring som torde böra iakttagas.

De nya bestämmelserna torde böra träda i kraft den 1 januari 1943.»

Utskottet.

Jämlikt 1917 års expropriationslag kan rätt till expropriation beviljas, bland annat, för att bereda befolkningen eller en väsentlig del därav å en ort mark till uppförande av byggnad för överläggningar eller föredrag i allmänna frågor eller åsyftande vissa ideella ändamål av synnerlig vikt. Tillämpligheten av stadgandet härom, vilket återfinnes i 1 § 8, begränsas emellertid genom vissa under 102—105 §§ intagna särskilda bestämmelser. I 105 § har bland annat såsom anledning till lösningsrätt, vilken enligt lagens allmänna regler i vissa fall tillkommer förutvarande ägaren av fastigheten, ytterligare upptagits, att den exproprierande överlätit fastigheten å annan.

Genom propositionen nr 162 har framlagts förslag till ändring av sålunda gällande bestämmelser angående expropriation av mark för samlingslokaler i syfte att i vidgad utsträckning tillgodose föreningslivets behov av lämplig mark till dylika lokaler. Förslaget innefattar till en början vissa jämkningar i 1 § 8 av lagen i huvudsak för att utmärka, att expropriation må ske även om samlingslokal redan finnes uppförd på området i fråga. I samband här-

med skall enligt förslaget upphävas en i den nuvarande 104 § intagen bestämmelse, att expropriationsrätt för ändamål, som i 1 § 8 sägs, må beviljas endast beträffande obebyggd mark. Jämväl i övrigt föreslås att de i 102—104 §§ givna särbestämmelserna i vissa hänseenden uppmjukas. Sålunda avses att utvidga kretsen av de juridiska personer, vilka vid sidan av kommun och municipalsamhälle ensamma äga att beviljas expropriationsrätt, till att omfatta, förutom aktiebolag och registrerad förening, jämväl annan förening samt stiftelse. I fråga om 105 § har icke ifrågasatts någon saklig ändring.

Enligt utskottets mening måste det för föreningslivet och det kulturella livet överhuvud taget vara av stor betydelse att äga tillgång till samlingslokaler, vilka uppfylla rimliga anspråk på ändamålsenlighet och trevnad. Härvid gör sig bland annat gällande behovet av lämplig mark till byggnader för berörda ändamål. Enligt vad den föreliggande utredningen utvisar kunna helt visst svårigheter understundom möta att på frivillighetens väg förvärva sådan mark. Meddelade expropriationsbestämmelser hava hittills ej heller visat sig tillfyllest, för att därigenom ifrågavarande olägenheter skulle i önskvärd omfattning undanröjas. Utskottet har därför, i likhet med departementschefen, funnit att behov föreligger av ökad möjlighet att erhålla rätt till expropriation av mark för samlingslokaler. Det förslag, som i sådant syfte framlagts genom propositionen, är enligt utskottets åsikt väl ägnat att läggas till grund för ändrad lagstiftning i ämnet.

Såsom förut nämnts innehåller 105 § det stadgandet, att förutvarande ägaren må lösa fastigheten åter för den händelse den exproprierande överlåter fastigheten till annan. I anledning av att nämnda stadgande kunde bliva tillämpligt jämväl för det fall, att överlåtelse sker till rättssubjekt, vilket fullföljer väsentligen samma syfte som den exproprierande, ha inom utskottet framförts vissa betänkligheter mot bestämmelsen i fråga. Med hänsyn till att enligt lagens allmänna bestämmelser lösningsrätt icke under några förhållanden må göras gällande sedan tjugu år förflutit från det expropriationen fullbordats, synes emellertid någon undantagsbestämmelse för här berörda fall icke vara erforderlig.

På sätt utskottet anfört i sitt denna dag avgivna utlåtande, nr 23, har utskottet icke haft något att erinra mot det i propositionen nr 8 framlagda förslaget till ändringar i 1 och 108 §§ expropriationslagen i syfte att införa rätt till expropriation av kulturhistoriskt synnerligen märkliga byggnader.

Under åberopande av vad sålunda anförts får utskottet — som finner förevarande båda förslag till ändringar i expropriationslagen böra sammanslås till en författning i ämnet — hemställa,

att riksdagen, i anledning av dels propositionen nr 162 med förslag till lag angående ändring i vissa delar av lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation, dels ock propositionen nr 8, i vad sistnämnda proposition avser därigenom framlagt förslag till lag angående ändrad lydelse av 1 och 108 §§ expropriationslagen, måtte för sin del antaga följande förslag till

L a g

angående ändring i vissa delar av lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation.

Härigenom förordnas, att 1, 102—105 och 108 §§¹ lagen den 12 maj 1917 om expropriation ävensom rubriken före 102—105 §§ och rubriken före 108 § skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives:

1 §.

Fastighet, som — — — tryggade bostadsförhållanden;

8. för att bereda befolkningen eller en väsentlig del därav å en ort mark till byggnad för överläggningar eller föredrag i allmänna frågor eller åsyftande folkbildning, nykterhetens främjande eller annat därmed jämförligt ideellt ändamål av synnerlig vikt eller till byggnad för gudstjänst eller annan andaktsövning;

9. för åstadkommande — — — sandflykt förebygges;

11. för att i kronans ägo överföra jordområde av synnerligen märklig naturbeskaffenhet, för dess avsättande såsom naturminnesmärke;

12. för att bevara kulturhistoriskt synnerligen märklig byggnad eller synnerligen märklig fast fornlämning som ej kan tryggas på annat sätt eller bereda erforderligt utrymme däromkring;

13. för linbana, som är behövlig för ett företag av större gagn för orten; eller

14. för tillgodoseende av fjällrenskötselns behov.

Särskild rätt — — — till nationalpark.

9. Särskilda bestämmelser om expropriation av mark för samlingslokaler.

102 §.

Rätt till expropriation för ändamål, som i 1 § 8 sägs, må ej beviljas annan än kommun eller municipalsamhälle, inom vars område marken är belägen, eller aktiebolag, förening eller stiftelse, som kan antagas komma att för framtiden fullfölja ändamålet på ett ur allmän synpunkt gagneligt sätt.

103 §.

Expropriationsrätt för ändamål, som i 1 § 8 avses, må ej beviljas aktiebolag, förening eller stiftelse utan så är att inom orten särskild svårighet möter att genom avtal förvärva erforderlig mark eller ock sökanden äger på området uppförd byggnad av större värde och dess bibehållande i framtiden finnes lämpligt med hänsyn till förhållandena på platsen.

Aktiebolag, förening eller stiftelse må ej heller erhålla expropriationsrätt, med mindre i bolagsordningen, föreningens stadgar eller de för stiftelsen gällande föreskrifterna intagits noggrann uppgift å ändamålet för bolaget, föreningen

¹ Senaste lydelse av 1 § se 1937: 154 och av 108 § se 1941: 882.

eller stiftelsen; och må bolagsordningens eller stadgarnas bestämmelser eller för stiftelsen gällande föreskrifter härom ej ändras utan Kungens medgivande, så länge bolaget, föreningen eller stiftelsen är ägare av fastighet, som genom expropriationen förvärvats. Konungens befallningshavande äge tillse, att dylika bestämmelser eller föreskrifter, vilka ej må ändras utan Konungens medgivande, varda efterlevda.

104 §.

Sökes för ändamål, som i 1 § 8 sägs, rätt till expropriation av mark, som sökanden innehar med nyttjanderätt och varå honom tillhörig byggnad finnes uppförd, äger Konungen förordna, att sökanden icke må mot sitt bestriktande förpliktas att avflytta tidigare än å den fardag, som infaller näst efter det ansökningen blivit prövad. Bifalles ansökningen, äger sökanden, utan hinder av vad eljest skulle gälla, kvarsitta i avvaktan att expropriationen fullbordas eller, om expropriationsrätten upphör eller förverkas, till den fardag, som infaller näst därefter.

Därest på grund av vad i första stycket stadgas sökanden sitter kvar utöver den dag, då nyttjanderätten eljest skolat upphöra, njute jordägaren skälig ersättning som, där överenskommelse ej träffas, bestämmes av domstol. Kommer expropriation ej till stånd och är sökandens rätt att bortföra byggnaden eller annat, som han påkostat, enligt avtal eller bestämmelse i lag begränsad till viss tid efter nyttjanderättens upphörande, varde tiden för bortförandet räknad från den dag, då marken skall avträdas.

Exproprieras det med ansökningen avsedda området, må vid uppskattning av dess värde hänsyn icke tagas till förbättring, vilken området vunnit genom arbete eller kostnad, som sökanden eller föregående innehavare, vars rätt övergått å denne, nedlagt å området utöver vad honom ålegat enligt vad vid upplåtelsen avtalats eller uppenbarligen varit förutsatt.

105 §.

Har fastighet, som exproprierats för det i 1 § 8 angivna ändamål, överlåtit å annan ägare eller använts i strid mot bestämmelse, som avses i 5 § tredje stycket, eller har sådan av aktiebolag, förening eller stiftelse exproprierad fastighet i avsevärd mån använts för annat ändamål än i bolagsordningen, stadgarna eller de för stiftelsen gällande föreskrifterna angivits, skall även om fall som avses i 68 § ej är för handen, lösningsrätt äga rum enligt vad i 68—70 §§ sägs.

11. Särskilda bestämmelser om expropriation av naturminnesmärke, kulturhistoriskt märklig byggnad eller fornlämning.

108 §.

Fråga om — — — av vetenskapsakademien.

Fråga om expropriation för att bevara kulturhistoriskt märklig byggnad eller fast fornlämning eller om expropriation av mark omkring sådan bygg-

nad eller fornlämning må väckas endast av riksantikvarien. Sådan expropriation må äga rum endast till förmån för kronan, kommun eller sådan förening eller stiftelse, vars huvudsakliga uppgift är ägnad kulturminnesvård och som kan på ett betryggande sätt ansvara för egendomen.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1943.

Stockholm den 28 april 1942.

På andra lagutskottets vägnar:

DAVID NORMAN.

Vid ärendets behandling hava närvarit:

från första kammaren: herrar *Norman, Tamm, Löfvander, Forslund, Olof Carlsson, Sten, Beck-Friis** och *Näslund*;

från andra kammaren: fröken *Hesselgren*, herr *Hage**, fröken *Andersson*, herrar *Olovson* i Västerås, *Hallagård, Pettersson* i Hällbacken*, *Larsson* i Östersund och *Jansson* i Hällefors.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.